

P. Holl Adrien

A restaurátor szemével

Katasztrófa utáni mentés a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában

2019 januárjában a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában (a továbbiakban Ráday Levéltár) bekövetkezett katasztrófa nagy tűzzel és sajnálatos módon egy ember halálával kezdődött, s ezek az események nemcsak szakmai kihívások elé állítottak, hanem emberileg is erősen megérintettek minket. A megrázó esemény elindított bennünket az összefogás, a segítségnyújtás útján.

Ezen folyamat eseményei időrendben:

- 2019. január 23. Tűz- és vízkár
- 2019. január 24. Állományvédelmi kárfelmérés és segítségnyújtás
- 2019. január 25. Megegyezés és azonnali helyszíni mentésről, elszállításról
- 2019. január 28. Megkezdődik a helyszíni mentés, elszállítás Budapest Főváros Levéltárába
- 2019. március 5. A Ráday Levéltár átköltöztetésének befejeződése
- 2019. május 28. MLE konferencia: A Ráday Levéltár a katasztrófa után
- 2019. szeptember 5. A Ráday Könyvtár és a Ráday Gyűjtemény Kézirattárának átköltözése a BFL-be

A tüzeset után Budapest Főváros Levéltára (BFL) munkatársaival 48 órán belül felkerestük a helyszínt, a Ráday Levéltárat, és annyi iratmentésre alkalmas műanyag ládát vittünk magunkkal amennyi az intézményi gépkocsiba belefért. Minden képzetet felülmúlt az a pusztítás, amit a tűz és az oltásra használt víz okozott az épületben. A kiegészített kollégiumi épületben járva, a tűztől porrá égett egyetemista szobák, teakonyhák, folyosók döbbenetes látványt nyújtottak, de ezeket csak később vehettem szemügyre, mert az első feladat a levéltári anyag mentése volt. Dr. Kenyeres István főigazgatóval egyeztetve a levéltári iratanyag mentésére kaptam felhatalmazást, ami aztán a Ráday Könyvtár muzeális gyűjteményének egy részére is kiterjedt.

A levéltár a kollégium magasföldszinti helyiségében foglalt helyet, alatta pedig a könyvtár helyezkedett el. Szerencsére egy tűzzáró fémajtó megakadályozta, hogy a tűz a folyosóról továbbterjedjen az archívumba és raktáraiba, ellenben az ajtó előtt,

a lépcsőházban ideiglenesen tárolt iratanyag porrá égett és restaurátori szemmel nézve is menthetlen volt. A levéltárban tűzkárosodott iratanyag nem volt, az oltóvíz – korommal keveredve – okozta a levéltári és könyvtári iratanyag károsodását.

A levéltár raktárába lépve nem az iratokat pillantottam meg először, hanem a gumicsizmában, kesztyűben munkálkodó, embert próbáló időket élő levéltárosokat. Kollégáimmal nekiláttunk a munkának: a nedves dobozokat műanyag rekeszekbe helyeztük úgy, hogy két személy meg tudja emelni a műanyag ládákat; közben a többiek molnárkocsi segítségével kihúzták a telerakott rekeszeket a teraszra.

A levéltári raktárban a mennyezeten néhány helyen beszivárgott az oltóvíz, de szerencsére a levéltári dobozokban tárolt iratanyag nem károsodott, hiszen a hullámkarton felfogta a nedvességet. Mivel a zsúfolásig megtelt raktárban kényszerűségből a földön is tároltak iratokat, így sajnos, a mintegy 5 iratfolyóméternyi – a földön dobozokban elhelyezett – levéltári anyag elázott.

A mentés megkezdése előtt a BFL-ben előkészítettük az elázott iratok – főleg az utóbbi időben átvett, az 1980–1990-es és a 2000-es években keletkezett gazdasági és egyházigazgatási iratok, tervek, templomfelújítások iratai, bekötött folyóiratok és az 1601 és 1850 között megjelent külföldi nyomtatványok – szárítási folyamatának megszervezését, különböző szakmai csoportok felállítását.

Az első lépések

A katasztrófa helyszínén nem volt áram, az ablakok többsége betört és kb. 15 cm magasan állt a korommal keveredett oltóvíz. A helyszínre érkezésünk előtt a tűzoltók már kiszivattyúzták a víz nagy részét, a maradékot a Ráday Levéltár munkatársai távolították el, lapátolták fel. Az összegyűjtött vizes iratanyagot nem tudtuk a levéltárba (BFL) szállítani, mert a gépkocsinkban kevés hely volt. Az udvaron lévő építkezési vállalkozót kértem meg arra, hogy segítsen, s szállítsa el a levéltári anyagot az egyik – megfelelő méretű – teherautóján intézményünkbe. Meglepődött – ma is előttem van az arckifejezése –, amikor azt mondtam, hogy felbecsülhetetlen értékű levéltári anyagról van szó, amely a magyar kulturális örökség része, s csak egy van belőle! A segítőkész vállalkozó rendelkezésünkre bocsátotta az egyik teherautót, s a szállítmány egyik munkatársam kíséretében hamarosan Budapest Főváros Levéltárába érkezett. A gyors cselekvésnek köszönhetően szinte csak 50 óra telt el a beázást követően, s joggal remélhettük, hogy minden anyag megmenthető lesz, nem következik be komolyabb károsodás, penészesedés. A vizes katasztrófák esetén versenyt futunk az idővel: 48–50 órán belül cselekedni kell! Ki kell szárítani az anyagot a restaurátorok irányításával (lehetőség szerint nem a katasztrófa helyszínén), vagy le kell fagyasztani az iratanyagot, ha nagyobb mennyiségről van szó és nem áll rendelkezésre kellő idő.

A vizes iratanyagot mintegy 25 fő BFL-es levéltáros, restaurátor, könyvkötő, digitalizáló, műszaki kolléga teregette, pakolta, szárította. A nagyon nedves – főleg műszaki dokumentációkban lévő – fotókat, tervrajzokat csak szakértő restaurátorok teregethették ki, mivel az iratok szétválasztása során sérülés is bekövetkezhetett volna. Állományvédelmi szempontból a tárolásnál törekszünk arra, hogy a levéltári anyag ne legyen műanyag borítóban vagy mappában. A Ráday Levéltár iratanyagában – mivel nem volt teljesen rendezett, s ez most előnynek bizonyult – nagyon sok irat volt papír és műanyag dossziékban, amelyek felfogták a nedvességet, így az iratok nem áztak, nem deformálódtak. A dokumentumokat a fővárosi levéltár erre a célra tervezett földszinti szárítóhelyiségében és átmeneti raktárában 24 polcfolyóméteren teregettük ki 35 db szárítóállványra. Ez az épületrész nincs bekapcsolva az intézmény automatikus klímarendszerébe, így nem jelentett veszélyt az iratmentésre behozott anyag a tárolt 36 000 iratfolyóméternyi levéltári anyagra nézve.

Az iratok kiszárítása

A több hetet igénybe vevő szárítás alatt restaurátor kollégáim folyamatosan kontrollálták a levegő és a papírok nedvességtartalmát, s pár hét alatt kiszárítottuk az oltóvíz által eláztatott anyagot. A mérési eredményeket a helyszínen naplóztuk, naponta háromszor mértünk papír és légnedvességet. Fontos a szárítás során, hogy a papír, fotó, pergamen, könyv ne kapjon hirtelen hő sokkot, azaz a papírt lassan szabad csak szárítani, mert ellenkező esetben könnyen zsugorodik és térfogatváltozást szenved. Ha a levegő páratartalma 40% alá csökken, felléphet a hordozó zsugorodása, ennek főleg a pergamen és a fotó van kitéve. A szárítás során fontos szabály, hogy a könyveket állítva, lehetőség szerint legyezőszerűen kinyitva szárítsuk; ha a könyv gerince túl nedves, akkor fektetve, kinyitva szívópapírok használatával dehidratáljuk. A szárítás után az iratokat, könyveket préselni szükséges. Amennyiben erre nincs lehetőség, szalagos irományfedélt használjunk a lapok enyhe préselésére a szalagok meghúzásával.

A színes tervrajzok, fotók, műnyomó papírok, egyes tinták, filctollak, bélyegzők különösen érzékenyek a nedvességre. A mentés során az ilyen típusú anyagokat el kell különíteni, és ha szükséges, menet közben restaurálni a károsodott iratokat. Az elfolyt tinták, pecsétetek, károsodott fotók, megpenészesedett iratok már nagyon nehezen restaurálhatók, és információvesztés is felléphet. A Ráday Levéltár anyagában történt tintafolyás, pecsételfolyás és néhány irat esetében információvesztés is bekövetkezett, ami elkerülhetetlen a még időben végzett iratmentésnél is.

A katasztrófa helyszínén a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárától, az Evangélikus Országos Levéltártól és a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárától (Debrecen) kapott nagy teljesítményű páratlanítóknak köszönhetően csökkentettük a levegő nedvességtartalmát.

A helyszínen rendszeresen monitoroztuk a levéltári anyagot: mértük a levegő és az iratok nedvességtartalmát, újabb és újabb nedves gócot (iratokat) találtunk és szállítottunk el a BFL-be. Nagyon nehéz a papír nedvességét mérőműszer nélkül, vizes katasztrófa helyszínén – főképp télen, fűtetlen helyiségekben – meghatározni. Szerencsére rendelkezésre állt a mérőműszer, így nem lehetett vita tárgya, hogy az iratokat el kell-e szállítani vagy sem, mivel a mért papírnedvesség értéke 20% felett volt. A száraz papír nedvességtartalma 5–8% között változik a levegő légnedvesség-tartalmától függően.

Katasztrófa esetén kiemelten fontos a biztonsági és a munkavédelmi előírások biztosítása. Minden nedvszívó anyagot (pl. üres beázott dobozok) eltávolítottunk a raktárból, ezzel is csökkentve a folyamatos párolgást és a levegő relatív páratartalmának növekedését. Minden sarkot, zsúfolt területet, minden polcot állományvédelmi szempontból ellenőriztünk és megállapítottuk, hogy jelentős a penészgomba fertőzés veszélye. Döntést kellett hozni, hová kerüljön a levéltári anyag, mivel a kollégium épületében nem maradhatott, ugyanis az épület bontásáról időközben döntés született.

Az átköltözés

Dr. Berecz Ágnes, a Ráday Gyűjtemény vezetője és dr. Kenyeres István a BFL főigazgatója megegyeztek abban, hogy a Ráday Levéltár Budapest Főváros Levéltárába költözik. Egy meglehetősen nehéz feladat állt előttünk. Az egyrésről örömmel töltött el, hogy megbirkóztunk az 5 iratfolyó méter elázott iratanyag mentésével, az azonban aggodalommal, hogy még 850 ifm nedves levéltári anyag költöztetését kellett megoldani a klimatizált iratraktárba. Utóbbi feladat már a mennyiség miatt is nehezebb, de egyébként is több állományvédelmi kockázattal járó művelet volt. Ezt csak úgy tudtuk szakszerűen megoldani, ha az állományvédelmi prioritásokat tiszteletben tartottuk. Intézményünk főigazgatója minden feltételt biztosított ahhoz, hogy a költöztetést, iratszárítást, elkülönítést, restaurálást, ellenőrzést sikeresen tudjuk megoldani. Jó érzés olyan szakmai csapatban dolgozni, ahol bízunk egymásban, segítünk és cselekedni tudunk másokért is.

A költözés – olyan ütemben, hogy a beérkezett iratanyagot megfelelően ki tudjuk szárítani –1 hónapot vett igénybe. Egy adott mennyiség dehidratálása átlagosan 4-5 napig tartott az átmeneti raktárban, majd a kijelölt levéltári raktárba kerülhetett az iratanyag. A költöztető cég munkatársai már a beszállításkor jelezték nekünk a beázott, nedves dobozokat. Ezekből az iratokat kiemeltük és a levéltár szárítóhelyiségében kiszárítottuk, majd új, savmentes dobozokba helyeztük a megfelelő levéltári rendben. Fontos volt, hogy ne kelljen feleslegesen mozgatni a dokumentumokat, ezért a katasztrófa helyszínén és a BFL-ben is a Ráday Levéltár munkatársai

irányították a szállítókat. Az összehangolt csapatmunkának köszönhetően sikerült a Ráday Levéltár és Ráday Gyűjtemény Kézirattárának teljes anyagát egy klimatizált, restaurátorok által felügyelt raktárban elhelyezni.

A BFL-be érkező levéltári anyag nedvességtartalma 20–25 % volt. A restaurátor kollégákkal a levéltár átmeneti raktárában elvégeztük az iratok szakszerű kiszáritását, hogy elérjük az ideális 8–10% nedvességtartalmat. A folyamatos páraelszívás mellett ventilátorok használatával és EKOMIX növény illóolajok párologtatásával küzdöttünk a penészgombák kialakulása és a lokális nedvesség megszüntetése ellen. A penészgomba-fertőzés megelőzése érdekében ultrahangos párasító berendezés segítségével fűszer- és gyógynövényolajat juttattunk a helyiségbe. A beázott dobozokat kicseréltük, a bennük lévő iratokat szétteregetve szárítottuk. A költözés 1 hónapot vett igénybe. A levéltár állományvédelmi főosztálya 352 órát töltött az iratanyag szárításával, miközben folyamatosan zajlott a papír nedvességtartalmának mérése és ellenőrzése, illetve a levegő páratartalmának szabályozása. A Ráday Levéltár levéltárosaival és a szállító cég munkatársaival együttműködve március 5-én sikeresen befejeződött az átköltözés.

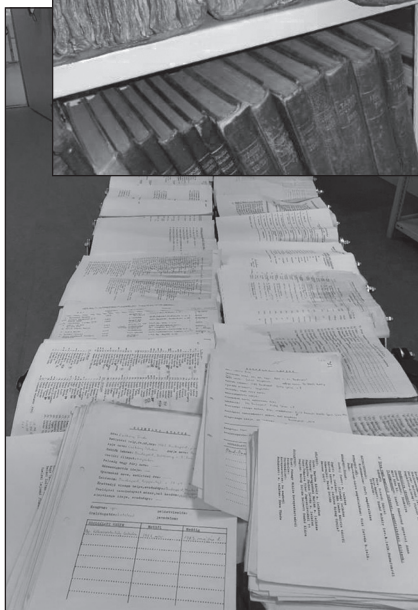
A második ütemben a Ráday Könyvtár muzeális könyvanyaga (összesen 447 fm), költözött hozzánk átmenetileg. Az előkészítés, a szállítás, a kötetek ellenőrzése, kiszáritása, ugyanúgy zajlott le, mint a levéltári anyag esetében.

Ezúton is köszönöm minden kollégámnak, vezetőinknek, a Ráday Gyűjtemény munkatársainak, s a költöztető cégnek a sok segítséget, türelmet és emberfeletti munkát a levéltári és könyvtári iratanyag mentésében!

Összegzés

A tüzeset és az oltás után mintegy 5 iratfolyóméternyi elázott irat mentése történt meg gyorsan és szakszerűen a BFL intézményi infrastrukturális hátterére támaszkodva. Nagyobb, kb. 100 ifm-nyi vagy ennél is több iratanyag mentésére Budapest Főváros Levéltára sincs felkészülve, s nem áll rendelkezésre országos szinten sem egy nagy kapacitású fagyasztva szárító berendezés, amelyet egy esetleges katasztrófa esetén a károsult intézmény igénybe vehetne. A magyar levéltárak nem rendelkeznek a penészes irat mentésére alkalmas tömeges fertőtlenítő géppel, és kellő számú ipari páraelszívóval, mérőműszerekkel. A restaurátori-levéltárosi szakértelem rendelkezésre áll ugyan, ám nem rendelkezünk egységes vészhelyzeti protokollal, amelyet az irat és műtárgymentésnél használni tudnánk.

■

A Ráday Gyűjtemény mentéséről az alábbi linkeken találhatunk információkat:

<https://radaygyujtemeny.hu/>

<https://hirado.hu/belfold/kekfeny/cikk/2019/01/24/tuz-volt-a-fovarosi-raday-kollegiumban-egy-ember-meghalt>

<http://regi.reformatus.hu/mutat/15991/>

<http://regi.reformatus.hu/mutat/15993/>

<http://regi.reformatus.hu/mutat/15997/>

https://www.youtube.com/watch?v=KK_EqbA583g

http://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/meghivo_mle_radaytuzvesz_szn_190528.pdf

<https://www.parokia.hu/v/megkezdodott-a-karmentes/>

<https://www.parokia.hu/v/megmozdult-az-egesz-orszag-hogy-segitsenek-a-hajlekelkul-maradt-diakokon/>

<https://www.parokia.hu/v/budapest-fovaros-leveltaraba-koltozhet-a-raday-leveltar/>

<https://melte.hu/hirek/tuz-raday-kollegiumban>

<https://hirado.hu/belfold/kozelet/cikk/2019/02/01/szandekos-gyujtogatas-okozta-a-raday-utcai-kollegiumi-tuzet/>

https://kilencbenazelet.blog.hu/2020/03/02/159_eve_a_reformatusok_szolgalataban_107_eve_a_keruletben

